

8. Zubchenko, V. & Misura, Y. (2018) Standartyzatsiia aktuarnoi terminolohii, yaka stosuetsia vydiv strakhuvannia, inshykh nizh strakhuvannia zhyttia [Standardization of actuarial terminology relating to types of insurance other than life insurance]. Visnyk Natsionalnoho Universytetu «Lvivska politekhnika», 890, 46–49 (in Ukr.). Access on: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk890/TK_wisnyk890_4_zubchenko_mishura.htm
9. Vakulenko, M.O. (2009). *Suchasni problemy terminolohii ta ukrainskoi naukovoï terminohrafii*. Kyiv (in Ukr.).

УДК 811.161.2'38'42:373.46

Я.П. ЯРЕМКО
м. Дрогобич, Україна

ІВАН ФРАНКО ЯК ФУНДАТОР ІДЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У науковій розвідці окреслено лінгвістичне новаторство І. Франка – як термінознавця і термінотворця, осмислено його націософське розуміння природи наукової мови. Розкрито роль Франкової полівимірної характеристики терміна крізь призму тріади «культура – свідомість – мовлення» у формуванні науково-методологічних підвалин українського антропологічного термінознавства загалом і низки міждисциплінарних наук зокрема (когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, теорії комунікації, лінгвополітології). Актуалізовано вплив мислителя-енциклопедиста на становлення української когнітивної лінгвістики.

К л ю ч о в і с л о в а : Іван Франко, лінгвістичне новаторство, термін, антропологічне термінознавство, лінгвокогнітологічна парадигма, українська когнітивна лінгвістика.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. У парадигмі новітніх лінгвістичних досліджень однією з вузлових проблем є взаємодія мови, ментальності й культури, а якщо ширше – мови та свідомості. Вона виходить поряд із цариною мови у площину суміжних наук – філософії, психології, культурології, логіки, соціології та інших сфер знань, детермінуючи таким чином потребу антропоцентричного (міждисциплінарного) підходу до мовних процесів. Виявом такого підходу слугує лінгвофілософська концепція Івана Франка. Його міркування «про питання язикові» (Франко, 1982, Т. 37: 205) на осі «людина – в мові і мова – в людині» методологічно суголосні з новітньою «*НАВІЩО / ЧОМУ-лінгвістикою*», яка, треба думати, має дати відповіді на питання не «Як побудовані, організовані мовні одиниці?», а «Для чого, чому вони є в мові, які їх функції?» (Грешук, 2009: 24). Ідеї вченого випередили, за визначенням дослідників (Кочерган, 2007: 107), на століття тогочасну філологічну думку і засвідчують тяглість традиції в лінгвістичному осмисленні когнітивної науки (англ. *cognitive science*) – міждисциплінарної сфери знань, пов'язаних із людиною. Майже в кожній гуманітарній науці виокремився когнітивний вектор і когнітивний аналіз, скерований на дослідження спільного предмета – когніції як процесу пізнання буття і процесу отримання, зберігання та трансформації знань, які

відбуваються у свідомості й, звичайно, недоступні для безпосереднього спостереження. Внутрішній зміст когніції відбиває семантична еволюція терміна *когнітивний*, що, окрім базового значення «пізнавальний», набув також значення: «внутрішній», «ментальний», «інтеріоризований» (Кубрякова, 2004: 9).

У модерній, за своєю суттю лінгвокогнітологічній парадигмі І. Франка вперше в українській гуманітарній науці порушено низку проблем, що є актуальними для сучасної когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, теорії комунікації, лінгвополітології, а саме: «як багато важить слово» ([Франко, 1976, Т. 3: 172]; що є «змістом нашого внутрішнього «я» (Франко, 1981, Т. 31: 46); «нашого внутрішнього, немовби з нами народженого світу, – відбиттям нашої думки» (Франко, 1986, Т. 45: 31), або ж, як сказали б сучасні когнітологи, національної ментальності, якщо її трактувати як «характерний склад розуму, своєрідний спосіб мислення і ставлення до дійсності певного народу» (Ткаченко, 2006: 5); чому «плекання мови» є важливим «політичним чинником» (неполітична культура – це *contradictio in adjecto* «внутрішня суперечність» (Франко, 1986, Т. 45: 281); який зв'язок між «духовним обличчям», «духовною фізіономією», «складом душі» (Франко, 1982, Т. 33: 276) та мовою; яка роль «закона непропащої сили» (Франко, 1981, Т. 31: 61) у взаємодії мисленнєвих і комунікативних чинників у процесі себе- й світопізнання; що таке «подвійна свідомість», почасти, у чому полягає «велика ресорпційна сила нижньої свідомості» (Франко, 1981, Т. 31: 62); чому «знання давніше відчуті треба, серцем зрозуміть» (Франко, 1976, Т. 3: 172); які суспільно-психологічні витоки «язикового роздвоєння» – глибокий психологічний проблем, якого коріння сягає малодосліджених досі тайників...» (Франко, 2001: 23); як взаємодіють «закони асоціації ідей» і «духова діяльність людська» (Франко, 1981, Т. 31: 65) та ін.

Розплутуючи клубок окреслених проблем, вловимо ту когнітивну нитку, яка приведе в царину антропоцентричної НАВИЩО / ЧОМУ-лінгвістики. З огляду на це думка Є.Ф. Маланюка про «Франка незнаного», саме в іпостасі мовознавця-новатора, не втратила своєї актуальності і нині.

Мета наукової розвідки – на основі міждисциплінарного підходу окреслити новаторський вплив лінгвофілософської концепції І. Франка на становлення української лінгвокогнітологічної парадигми, зокрема української когнітивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. Із власне когнітивного погляду мова трактується як складова людського розуму, що нерозривно пов'язана з мисленням, сприйманням, засвоєнням, пам'яттю і вивчає народження мовлення, його зв'язок «з процесами перероблення і зберігання знань, із самою організацією знань у голові людини, з добуванням знань під час мовлення і їх об'єктивацією в мовних формах, а отже, з процесами категоризації і концептуалізації досвіду людини і т. ін.» (Кубрякова, 1988: 7). Новий когнітивний сенс у трактуванні категоризації базується на припущенні, що здатність людини до категоризації пов'язана з досвідом та уявою, особливостями сприйняття, культурою» (Кочерган, 2003: 25).

Антропоцентричні (від гр. *ἄνθρωπος* «людина») засади утверджував в українському мовознавстві енциклопедично освічений І. Франко. Його різнобічна наукова (термінознавча і термінотворча) діяльність припала на час активізації в європейському мовознавстві лінгвістичного психологізму. Розвиваючи ідеї основоположників цього напрямку – В. фон Гумбольдта, Г. Штейнталя, О.О. Потебні про органічність розвитку мови з «народним

життям» і «народною психологією» (Гумбольдт, 1984: 372), про головні функції мови, взаємозв'язок мови і мислення, вплив людини на мову і мови – на людину, Іван Франко прищеплював в українському лінгвістичному осмисленні якісно нове, націософське розуміння природи наукової мови. Йшлося про омовлення не тільки царин, за оцінкою вченого, «канонічних» (мовознавства, літературознавства, історії та правознавчої сфери), а й «неканонічних» (психології, філософії, політології). Стратегічна мета їх термінного освоєння – наснажити національну думку «новими термінами та висловами, відповідними до прогресу сучасної цивілізації» (Франко, 1982, Т. 37: 207) і таким чином подолати «неволю, неволю *інтелектуальну*» українства (Маланюк, 1962: 121).

У межах Франкового націософського підходу до пізнання науки про мову виокремлюємо когнітивно-дискурсивний напрям. Його методологічний вектор скерований на осмислення мовних (термінних) явищ крізь призму тріади «культура – свідомість – мовлення». Полівимірна характеристика терміна створила в українському мовознавстві методологічне підґрунтя для постановки антропологічного термінознавства загалом і конкретних міждисциплінарних наук зокрема: когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, теорії комунікації, лінгвополітології (політичної лінгвістики). У найзагальніших рисах вони сформували українську лінгвістичну когнітологію (лінгвокогнітологію) як комплексну науково-лінгвістичну парадигму, компоненти якої завдяки спільному предмету – когніції, спільному дослідницькому матеріалу – мовним засобам і найголовніше – спільному творцю мисленнево-мовленневої діяльності (мовній спільноті) перебувають між собою в комплементарних, взаємодоповнювальних відношеннях.

Оскільки в процесі пізнання і самопізнання постійно виникає потреба у відрізненні грані культурно-антропологічного портрета комунікативної особистості (людини, народу), її світобачення, світовідчуття і світоприймання, то низка названих вище «спеціалізованих» лінгвокогнітологічних дисциплін відкривається для поповнення новими науками. Іншими словами, лінгвокогнітологічна парадигма перебуває в перманентному стані еволюції та «приречена» бути відкритою, неповною і взаємозалежною: з одного боку, її існування зумовлене виникненням автономних міждисциплінарних наук, з іншого, – вона сама стимулює їхнє народження і розвиток, скеровуючи антропоцентричний підхід у певному (усталеному чи новому) напрямку. Попри дифузність і розмитість меж між «спеціалізованими» науками, власне антропоцентризм забезпечує динамічність, відкритість і єдність лінгвістичних знань про людину.

Виклики часу в пору наукової та публіцистичної діяльності І. Франка мали свої особливості. В умовах територіально-мовної роздвоєності України, деконцентрованості національно-культурного життя, соціальної зредукованості українського суспільства, позбавленого свого проводу – національної аристократії чи інтелігенції, панівним в українській когнітивній та відповідно і в мовній картинах світу був етнографічний напрям. Він відображав стереотипні уявлення про дійсність у свідомості здебільшого неписьменного селянина із його майже законсервованим побутом і укладом життя. Натомість формування модерної, якісно іншої суспільної свідомості важко уявити без науки: чим більше розвинута наука, тим культурно значущішими є досягнення народу.

Перед українською культурою, перед українським словом постало давно назріле історичне завдання – «здобувати, – за висловом Франка, – нові поля невідомих досі понять» (Франко, 1980, Т. 28: 175). Тож учений методично й цілеспрямовано реалізував вироблену ним стратегію – вивести українську

мову з манівців провінційності на європейські інтелектуальні обшири, зокрема шляхом розбудови й збагачення української наукової мови. І вивів: якщо опублікований словопоказник мови *лише поетичних творів І. Франка містить понад 35 тис. слів* (кількісно – це половина всього реєстру «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка) (Грещук, 1998: 688), то можна лише здогадуватися, яким би був словник наукової мови І. Франка.

Мірилом новаторської термінологічної практики Івана Франка слугувати-ме лінгвокогнітологічна парадигма (від гр. *παράδειγμα* «приклад», «взірець»), тобто теоретико-методологічна модель, що розглядає мовні (термінні) явища в живому, нерозривному зв'язку тріади: *культура – свідомість – дискурс*. Лінгвокогнітологічна оптика своєю ідейно-науковою основою визначає засади (шляхи й засоби) розбудови національної когнітосфери та її репрезентанта – національно-мовної картини світу, обґрунтовує потребу інтелектуального прориву української мови далеко за романтично-етнографічні межі, окреслені в «Словнику української мови» за ред. Б. Грінченка. Завдяки інтелектуальній одержимості українського вченого, що характеризував себе «*semper tūo*» («завжди учень»), національний мовно-культурний простір збагатився не тільки новими поняттями, що циркулювали в європейському науковому дискурсі, а й тими ідеями, які стали зав'язком новітніх міждисциплінарних наук, зокрема когнітивної лінгвістики.

Характерним прикладом розширення української концептуальної (пояснювальної) картини світу є терміни й терміносполуки, що сприяли виробленню термінологічно-пояснювального апарату когнітивної лінгвістики: *духова діяльність людська* (т. 31: 6)¹, *рефлексія* (56), *роль несвідомого* (59), *спосіб пізнання* (77), *чисто розумові логічні зв'язки* (46), *сила розумового обмірковування* (65), *органічне думання* (62), *душевнее зворушення* (64), *ресорпційна сила нижньої свідомості* (62), *еруптивність нижньої свідомості* (64), *спосіб смислової перцепції* (72), *доношення імпульсів до мозку* (72), *органи власної внутрішньої діяльності* (77), *наукова індукція* (51), *психологічна діяльність* (59), *закон асоціації ідей* (65), *методи сучасної психології* (53), *експериментальний метод в психології* (59) та багато інших термінів-неологізмів, зафіксованих у фундаментальній праці вченого «Із секретів поетичної творчості» (Франко, 1981, Т. 31: 45–119). Об'єктом аналізу дослідник обирав широкий спектр питань мисленнево-мовленнєвої діяльності. Про тонке семантичне нюансування, розгалужену ієрархію понять свідчить сполучуваність опорних психологічних найменувань, наприклад: *психологія: метафізична або емпірична* (59), *фізіологічна* (59), *новіша* (54); *свідомість: верхня* (61), *нижня* (61), *окрема* (60), *суб'єктивна, рефлексивна* (73); «*я*»: *звичайне людське* (58), *наше внутрішнє* (46), *свідоме* (60), *якесь друге, несвідоме* (61); *образ(-и): повний, пластичний, живий* (73), *зверхнього світу* (73), *антропоморфні* (64), *побічні* (47); *психічний (-а, -е, -і): тип* (62), *устрій* (65), *особа* (60), *закони зціплення* (46), *копії* (65); *мозковий (-а, -і): матерія* (61), *центри* (73); *духовий (-а, -е, -і): організм* (46), *функція* (56), *енергія* (47), *діяльність людська* (65), *життя* (65); *несвідомий (-а, -е): елемент* (59), *пам'ять* (61), *несвідоме* (59).

На особливу увагу заслуговує один із наскрізних у терміновжитку І. Франка й водночас у сучасній когнітивній лінгвістиці термін *концепт*. Відразу зауважимо: його розуміння як у мовній практиці І. Франка, так і в сучасному дискурсі

¹ У дужках наводимо сторінку.

не можна вважати усталеним. В українській мові слово *концепт* з'явилося на початку XVII ст., що й засвідчує перша лексикографічна фіксація у «Словнику української мови XVI–першої половини XVII ст.»: «(стп. *koncept*, лат. *conceptus*) думка, замисел, задум, концепт» (Гринчишин, 1994–2010). Як бачимо, латинізм *концепт* українська мова запозичила через посередництво польської, де воно з'явилося ще у XVI ст. зі значеннями: «задум, думка»; «проект, ескіз, начерк»; «дотеп» (Slavski, 1964). В окресленому напрямі відбувався семантичний розвиток цього слова і в дискурсі Франка, де воно набуло таких варіативних значень: «гадка, міркування, думка» (3: 438); «вигадка, фантазія» (18: 484); «план» (19: 499); «план, схема; думка, міркування» (20: 481); «план, схема» (22: 513); «гадка, міркування» (23: 386); «думка, ідея; проект, задум» (28: 425); «думка, міркування, гадка» (30: 702); «вигадка, фантазія, думка, план» (33: 510); «думка, поняття» (34: 541); «думка, ідея, задум; дотеп» (39: 863); «гадка, міркування» (40: 541); «формулювання, думка» (42: 582); «план, задум, начерк; вигадка, фантазія» (44: 675); «думка, ідея, задум, міркування» (47: 731); «гадка, міркування, думка, план» (48: 741); «план, задум» (50: 647).

Оскільки семантична самореалізація слова-терміна здійснюється передусім у контексті, де оприявнюється його семантичний потенціал, то звернемо увагу на такі особливості: по-перше, упадає в око частота, семантична продуктивність і наскрізність використання цього слова в різних дискурсах І. Франка – науковому, публіцистичному, епістолярному, художньому. Це спричинене тим, що цей латинізм був досить поширеним через вплив польської мови у західноукраїнському мовному узусі, а саме – в побутовому міському мовленні із лексико-семантичними варіантами: «замисел, задум»; «жарт, дотеп» (Хобзей, 2012: 381). Показово, що цю лексему фіксує «Лексикон львівський: поважно і на жарт» із відповідною ілюстрацією до першого значення: «*Ну досить. Тоби було тільки... Ще вам дам одну раду: поки що не женіться, бо не стане у вас концептів*» (Там само: 381). По-друге, попри дифузність значень, які важко відмежувати одне від одного, домінантною у трактуванні *концепту* є семема «думка, ідея», навколо якої організовується семантична структура цього слова. По-третє, на основі значення лексеми *думка* «продукт мислення; те, що сповнює чиясь свідомість», яке синонімізується зі словами *мисль, гадка, міркування, ідея, помисел; оцінка, судження, враження, погляд, розуміння, поняття, переконання, твердження, внутрішній голос* (Бурячок, 2001: 476), *концепт* трансформувався, з одного боку, у філософсько-психологічний термін у значенні «формулювання, загальне поняття, думка, спосіб мислення», з іншого – як мисленнева категорія став ключовим поняттям когнітивної лінгвістики.

У когнітивній лінгвістиці вважається, що концепти як ментальні утворення народжуються в предметно-чуттєвих образах. Це положення переформується з думкою І. Франка, що «все, що ми знаємо, є продуктом наших змислів – тобто доходить із зверхнього світу до наших мозкових центрів за посередництвом змислів <...>. Поза ними ми не маємо ніякого способу пізнання» (Франко, 1981, Т. 31: 77). Таке твердження може видатися абсолютизацією сенсорно-перцептивних відчуттів. Однак якщо зважити на те, що: по-перше, «роль наших змислів» [чуттів – Я. Я.] Франко трактує широко – «у приніманні вражень зверхнього світу і в репродукуванні образів того світу назверх» (Там само: 77), тобто назовні; по-друге, «наш організм не є самим тільки рецептивним апаратом: обік змислів, що приносять нам враження зверхнього світу, у нас є *органи власної внутрішньої діяльності* [курсив наш – Я. Я.], не зовсім

залежні від змислових імпульсів, хоча нерозривно зв'язані з самою природою нашого організму» (Там само: 77), – то, скажемо так, усе стає на свої місця.

Йдеться про структуру ментального утворення, яке сучасна когнітивна лінгвістика кваліфікує як *концепти*. Оскільки за концептом, зауважує В.В. Жайворонок, стоїть не лише предметна віднесеність, предметний смисл, а й слово-ім'я реалії, слово-знак як певна інтелектуально осмислена сутність, як субстанція значуща, або знак смислу (Жайворонок, 2004: 25), то можна узагальнити: «Концепт – це й зміст поняття, і смисл (а частіше комплекс смислів) слова» (Там само: 25). На думку В.І. Карасика, *концепт* – явище культурологічне й водночас етнолінгвістичне, адже кожна культура має своє генетичне коріння: «культурний концепт – це багатовимірне смислове утворення, у якому виділяється образно-перцептивна, поняттєва й ціннісна сторони» (Карасик, 2004: 109).

«Як основний осередок культури в ментальному світі людини» розглядає концепт Ю.С. Степанов (Степанов, 2004: 43). Розкриваючи природу концепту, в своїй фундаментальній праці «Концепты: словарь русской культуры» дослідник наголошує: це «пучок уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань». Витоки цих складників концепту простежуємо в лінгвофілософській концепції І. Франка. Вони є результатом взаємодії «змислових імпульсів» (Франко, 1981, Т. 31: 77), тобто органів чуття, і «органів власної внутрішньої діяльності... Всі об'яви функції тих внутрішніх органів називаємо збірною назвою «душа» (Там само: 77).

А далі вчений розкриває архітектоніку душі, виокремлюючи «кілька головних об'явів душевного життя»: *пам'ять, свідомість, чуття, фантазію, волю* (Там само: 77–78) (підкреслення І. Франка – Я. Я.). Кожен із «об'явів» душі виконує певну функцію (на яких зупинимося нижче), причому «всі вони оперують матеріалом, якого їм достарчають наші змисли. А що поезія являється також результатом тих самих душевних функцій, то не диво, що і в ній змисловий матеріал мусить бути основою» (Там само: 78). Тим більше «не диво», що «змисловий матеріал» буде відігравати інтегральну й універсальну роль під час концептуалізації (організації) світу. За ним можна пізнати, як формуються поняття, як структуруються знання про світ у свідомості людини, тобто як формується картина світу загалом. Цю картину світу розглядають як вихідний глобальний образ світу, який лежить в основі світобачення, репрезентує суттєві властивості світу в розумінні її носіїв і є результатом усієї духовної активності людини (Постовалова, 1988). Осмислений світ відбивається в мові, причому його відображення має творчий характер і пов'язане з поширеною в сучасній когнітивній лінгвістиці метафорою *мовна картина світу*.

Теза про національну своєрідність мовної картини світу, як і сама метафора, належить В. фон Гумбольдту, який стверджував, що «у кожній природній мові є властивий тільки їй огляд світу» (Гумбольдт, 1984: 205). І далі: «Різні мови – це не різні позначення того самого предмета; це різне бачення і відображення його... Всяка мова, позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу» (Там само: 205). Тому, на думку В. Гумбольдта, «мову... можна порівнювати із мистецтвом. <...> Як картини живописця, мова може бути більшою або меншою мірою адекватною до природи, приховувати або, навпаки, виявляти прийоми майстерності, зображати свій предмет у тих чи інших відтінках основного кольору» (Гумбольдт, 1985: 379).

Погляди В. Гумбольдта на мову як творчу діяльність поділяв і розвинув енциклопедично освічений І. Франко – «явлення національного інтелекту» (Маланюк, 1962: 122). Наголошуючи на тому, що «з психологічного погляду <...> наша мова найбагатша на означення вражень зору» (Франко, 1981, Т. 31: 78), він поглиблює характеристику мовної картини світу: «Ся мова дає нам тисячі способів на означення далечини, світла в його нюансах, цілої шкали кольорів, цілої шкали тонів, шумів і шелестів, цілої безлічі тіл...» (Там само: 78). Логічно вважати, що будь-яка мова, членуючи (категоризуючи) світ за основними, інваріантними параметрами (час і простір), відображає (концептуалізує) його водночас у свій неповторний спосіб. У сучасній когнітивній лінгвістиці набуло поширення твердження Ю.Д. Апресяна, що «властивий мові спосіб концептуалізації дійсності почасти універсальний, почасти національно-специфічний, тому носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов» (Апресян, 1995: 39).

У науковому дискурсі І. Франка поняття «образ світу» (Франко, 1981, Т. 31: 77) відповідає сучасному лінгвістичному терміну *картина світу*. Усвідомлюючи творчий та інтерпретативний характер світобачення, учений зауважує: «Ми знаємо зверхній світ не такий, як він є на ділі, а тільки такий, яким нам показують його наші змисли; поза ними ми не маємо ніякого способу пізнання, і всі поступи наук і самого пізнання полягають на тім, що ми вчимося контролювати матеріали, передані нам одним змислом, матеріалами, які передають інші змисли, а надто в науковій і поетичній літературі маємо зложені безмірний запас таких же змислових досвідів, їх комбінацій і абстракцій, а також великий запас чуттєвих зворушень найрізніших людей і многих поколінь. <...> Все те тепер є доменою властивої психології» (Там само: 77). Цей постулат психологічної теорії І. Франка дозволяє виокремити ще дві картини світу, які сучасна когнітивна лінгвістика кваліфікує як когнітивну і художню.

Первинною постає когнітивна картина світу – ментальний образ дійсності, сформований когнітивною свідомістю людини (народу), що є результатом як прямого емпіричного відображення дійсності органами чуттів, так і свідомого рефлексивного відображення дійсності у процесі мислення (Попова, Стернин, 2007: 52). Як мовна, так і художня картини світу – явища похідні, вторинні. Вони омовлюють світ через систему уявлень національної мовної особистості. Саме мовна особистість – носій, творець та втілення картини світу: когнітивної, мовної, художньої. Їй належить безпосередня роль, за Франком, «у приніманні вражень зверхнього світу і в репродукуванні образів того світу назверх» (Франко 1981, Т. 31: 77), тобто в концептуалізації світу мовою. Мовна особистість виступає концентрованим оприявленням культурно-історичного досвіду «найрізніших людей і многих поколінь» (Там само: 77). Власне культурно-історичний досвід задає когнітивну матрицю для розуміння світу, надає їй національно-специфічного забарвлення. З огляду на це національна когнітивна картина світу, з одного боку, – певна абстракція, а з іншого – когнітивно-психологічна реальність, пов'язана з національним менталітетом. Попри семантичний різнобіч у тлумаченні терміна *менталітет*, поділяємо думку, що це «сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних та ін. особливостей мислення народу, соціальної групи чи індивіда, які проявляються в культурі, мові, поведінці і т. ін.» (Бусел, 2001: 518).

Змістове наповнення когнітивної картини світу залежить від соціокультурного контексту (сприятливого чи несприятливого), а отже – від характеру й рівня пізнання. Будучи синтезом концептосфери і стереотипів свідомості народу, національна когнітивна картина світу потребує постійного культурного підживлення, тих імпульсів, що сприяють її модернізації. Взаємодія когнітивної картини світу (сформованого у свідомості ментального образу дійсності), мовної картини світу (відображеного засобами мови образу свідомості-реальності) та концептуальної (основи мовного втілення) впливає зі взаємодії двох діалектично пов'язаних, але, як відомо, не тотожних чинників – когнітивних і мовних. Власне когнітивні структури (за Франковою термінологією, «об'яви душевного життя») (Франко, 1981, Т. 31: 77) постають своєрідним фільтром і ретранслятором «образів світу». Цю функцію, на думку вченого, виконують згадувані вище «кілька головних об'явів душевного життя: *пам'ять*, тобто «можливість перераховування і репродукування давніх вражень або взагалі давніх імпульсів та змін у нашій організмі» (Там само: 78); *свідомість* «можність відчувати враження, імпульси і зміни як щось окреме від нашого внутрішнього «я» (Там само: 78); *фантазія* «можність комбінування і перетворювання образів, достарчуваних пам'яттю» (Там само: 78); *чуття* «можність реагування на зверхні або внутрішні імпульси» (Там само: 78); *воля* «можність звершення наших фізичних чи духовних сил в якимсь одним напрямі» (Там само: 78).

Франкове аналітичне розуміння архітектоники душі, супровідні дефініції до її «головних об'явів», розкриття психологічних й естетичних особливостей мовленнєвої (поетичної) діяльності свідчать про цілісне бачення когнітивних процесів завдяки заглибленості дослідника в приховані нурти людської психіки. Воно актуалізує питання, яке набуло і не втратило характеру дилеми: вербальним чи невербальним є наше мислення. Різноміж у трактуванні цієї проблеми розмежував учених на вербалістів (М. Мюллер, Ф. Шлеєрмахер, Ф. де Соссюр та ін.) та антивербалістів (Ж. Піаже, Б.О. Серебренников, П.Я. Гальперін та ін.). Складність дослідження згаданої проблеми пояснюється насамперед неможливістю прямого спостереження цих процесів. Лише аналіз мовленнєвих (лінгвальних) результатів дозволяє висловити припущення стосовно «механізмів» процесу вербалізації (Бацевич, 1997: 30). Використовуючи термінологію тогочасного німецького естетика і психолога М. Десуара, І. Франко пов'язував ці механізми зі структурою свідомості, подвійної за своїм характером – «верхньої і нижньої» (*Ober- und Unterbewusstsein*) (Франко, 1981, Т. 31: 61).

Не відмовивши собі в гіркій іронії, що в «нас є не тільки якась несвідома інтелігенція, але також несвідома пам'ять» (Там само: 61), учений констатує, що «...кождей чоловік, окрім свого свідомого «я», мусить мати в своїм нутрі ще якийсь друге «я», котре має свою окрему свідомість і пам'ять, свій окремий суд, своє почуття, свій вибір, свою застанову і своє ділання – одним словом, має всі прикмети, що становлять психічну особу» (Там само: 60). Саме в цій частині свідомості мислення є «безсловесним», та воно тут і не потребує його. Однак у процесі пізнання світу і себе у світі людина мисленнєво «проговорює» свої дії, зокрема шляхом внутрішнього мовлення. «При цьому потрібно зважати на те, що межа між власне когнітивним і лінгвальним є нечіткою, розмитою, оскільки наявні в мові засоби завжди когнітивно «опрацьовані», й навпаки, у випадку вербального мислення когнітивні механізми мають мовне оформлення» (Бацевич, 1997: 31).

У концепті як ментальному утворенні вербалізованою буде лише комунікативно-релевантна частина концепту, яка опирається на комунікативну свідомість і, звичайно, не вичерпує змісту концепту. Адже, крім значення мовних одиниць як елементів мовної свідомості, комунікативна свідомість охоплює сукупність знань і механізмів (правила мовленнєвої комунікації, етикет, інтенцію, ситуативні знання дискурсу тощо) і своєю чергою є складовою когнітивної (глобальної) свідомості людини (народу). Якраз одиницею когнітивної свідомості слугують концепти. Їх сукупність утворює концептосферу народу (чи окремої людини), яка водночас є інформаційною базою мислення. У психолінгвістичній концепції І. Франка ця база зберігається завдяки «великій ресорпційній силі нижньої свідомості» (Франко, 1981, Т. 31: 62), «бо робить сю нижню свідомість величезним, невичерпаним магазином думок і почувань, багатим шпихліром, котрого засіки при корисних обставинах можуть відчинитися і видати з себе скарби, про які їх щасливий властитель не раз і сам не знав нічогосінько» (Там само: 62).

Розкриваючи природу неусвідомлюваної психіки, учений-новатор у своєму трактаті чітко окреслив ту концептуальну ідею, що випередила наукові положення аналітичної психології К.-Г. Юнга про *несвідоме особисте* і про *несвідоме колективне*. Згідно з юнгівським ученням, *несвідоме особисте* – це сукупність переживань, що були свідомими, а потім забулись або були витіснені в підсвідомість. Структурними одиницями *несвідомого особистого* є сукупність почуттів, спогадів і думок (Степанов, 2006: 226). Натомість у *несвідомому колективному* ніби зосереджений досвід усього людства, досвід минулих поколінь. Несвідоме колективне при народженні через структури мозку передається конкретному індивіду, регулюючи його життєву поведінку. Оскільки кожний індивід є носієм несвідомого колективного через належність до людського роду і певної культури, то саме цей пласт несвідомого постає тим глибинним, потаємним, яке визначає особливості поведінки, мислення і почування (Там само: 226, 275). Власне на ідеї несвідомого базується аналітична психологія, заснована К.-Г. Юнгом.

Методологічні витoki цього напрямку глибинної психології простежуємо ще у психолінгвістичній аргументації І. Франка. Вихідним положенням можна вважати твердження, «що в кожному осібнику є також друге, несвідоме «я» (Франко, 1981, Т. 31: 61). З поняттям *несвідоме особисте* суголосне таке трактування І. Франка: «Все, що чоловік у своєму житті думав і читав, що ворушилось у його душі і розбуджувало чуття, все те не пропадає, а робиться тривким, хоч звичайно скритим набутком його душі» (Там само: 62). Аксиоматичною в аналітичній психології вважається думка, що «в житті індивіда несвідоме колективне існує поряд зі свідомістю і особистим несвідомим» (Степанов, 2006: 226). Взаємодію цих понять розкривають тонкі психологічні спостереження Франка: «Те, що в звичайнім житті називаємо «свідомість», се, по Десуаровій термінології, є верхня свідомість. Та під нею є глибока верства психічного життя, що звичайно лежить в тіні, та проте не менше важне, а для багатьох людей далеко важніше, ніж уся, хоч і як багата діяльність верхньої верстви. Найбільша частина того, що чоловік зазнав в житті [це можна вважати імпульсами *несвідомого особистого* – Я. Я.], найбільша частина усіх тих сугестій [впливів – Я. Я.], які називаємо вихованням і в яких чоловік вбирає в себе здобутки многотисячлітньої культурної праці всього людського роду [чим не «прототип»

несвідомого колективного. – Я. Я.], перейшовши через ясну верству верхньої свідомості, помалу темніє, щезає з поверхні, тоне в глибокій криниці нашої душі і лежить там погребана, як золото в підземних жилах» (Франко, 1981, Т. 31: 61). А далі вчений наголошує на «великій ресорпційній силі нижньої свідомості» (Там само: 62), роль якої часто є визначальною в людській діяльності: «Та й там, хоч неприступне для нашої свідомості, все те добро не перестає жити, раз у раз сильно впливає на наші суди, на нашу діяльність і кермує нею не раз далеко сильніше від усіх контраргументів нашого розуму. Отсе є та нижня свідомість, те гніздо «пересудів» і «упереджень», неясних поривів, симпатій і антипатій. Вони для неї неясні власне для того, що їх основи скриті від нашої свідомості» (Там само: 61).

Варто зазначити, що в аналітичній психології К.-Г. Юнга провідна роль у структурі особистості теж відводиться *несвідомому колективному* (Степанов, 2006: 275). Сутність *несвідомого колективного* втілюється в *архетипах* – таких системно-структурних елементах людської психіки, які передаються спадково з покоління в покоління – так, як успадковується конституція цілісного тіла індивіда. За К.-Г. Юнгом, усе інтелігентне життя індивіда має на собі архетипові відбитки (Степанов, 2006: 31). Не використовуючи терміна *архетип* як одного з фундаментальних в аналітичній психології, І. Франко наголошує на «великому законі непропащої сили» (Франко, 1981, Т. 31: 61), який «має і в психології певне значення; що раз напечатано в комірках нашої мізкової матерії, се лишається нам на ціле життя, тільки що не все те може чоловік після своєї вподоби мати на свої послуги, а не раз треба якихось особливих обставин, щоби давно затерті враження прикликати знов до життя» (Там само: 61).

Можна стверджувати, що Франкове розуміння природи неусвідомлюваних форм психічної діяльності поглиблює сучасне осмислення *концепту*. Попри те що зміст цього поняття досить відчутно варіює в концепціях різних наукових шкіл і напрямках лінгвістичних досліджень (лінгво-логіко-філософському, психолінгвістичному, лінгвокультурологічному, лінгвопсихологічному) (Іващенко, 2006: 7470, у його тлумаченні часто загострюється увага на усвідомлюваних типізованих фрагментах досвіду й недооцінюється значущість не-свідомого. Прикладами типових інтерпретацій, що пов'язують концепт зі свідомістю (за І. Франком, з *верхньою свідомістю*), можуть слугувати такі: концепт – «одиниця психічних ресурсів людської свідомості»; «дискретна одиниця колективної свідомості»; «одиниця повсякденної філософської (переважно) етичної свідомості» (Кубрякова, 1997: 90; Слухай 2002: 464; Арутюнова, 1999: 3).

Натомість роль *колективного несвідомого* у змістовому наповненні концепту є очевидною, якщо не визначальною. Провідник архетипного впливу – національний менталітет, який накладає відбиток на характер формування і розвитку концептів. Той факт, що менталітет народу виявляється в його характері, діях, комунікативній поведінці практично без контролю свідомості, «автоматично», засвідчує визначальний вплив архетипних стереотипів у людській діяльності. Саме ці стереотипи як своєрідні психологічні матриці, що вкарбовані в мозок спадково, впливають на зміст концептів, програмують відповідно до виробленої системи цінностей оцінки подій чи явищ. Власне тому концепти стають «культурно значущими, аксіологічно забарвленими і світоглядно зорієнтованими» (Арутюнова, 1993).

Вплив архетипів відразу відчуває новонароджене дитя. Як зазначає відомий український нейрофізіолог О.О Кришталь, «щойно розплющивши очі у світ, дитина... знаходить себе на дитячому майданчику, підготовленому для нього попередніми поколіннями. Вона – спадкоємиця культури. Цей подарунок із минулого швидко облаштовується на «чистій дошці» її мозку. Завдяки цьому зворотному зв'язку світ швидко змінюється, а ми настільки ж швидко адаптуємося до його змін» (Кришталь, 2012).

З когнітивного погляду *архетипи колективного несвідомого* забезпечують таке розуміння світу, яке притаманне певному етносу, скріплюють внутрішню єдність поколінь і взаємозв'язок культури, тобто утворюють свого роду загальні апріорні психічні та поведінкові програми (Івашенко, 2006: 69). Щоб усвідомити, яким конкретним змістом наповнюються архетипи, доречно пригадати звернення відомого мислителя І.О. Ільїна: «Покажи мені, як ти віруєш і молишся, як виявляються в тебе доброта, геройство, почуття честі й обов'язку; як ти співаєш, танцюєш і читаєш вірші; хто твої улюблені вожді, герої і пророки, – скажи мені все це, а я скажу тобі, якої нації ти син; і все це залежить не від твого свідомого вибору, а від духовного укладу твого несвідомого» (Ільїн, 1993: 237).

Зауважимо, що із тріади тих, хто «всією своєю аргументацією силкувався згори накинути, сугестувати тобі свою думку» (Франко, 1981, Т. 31: 45), – поет, учений чи літературний критик, – І. Франко розкриває механізм сугестії саме через «секрети поетичної творчості» (Там само: 45). Напрошується питання: яка природа цих «секретів творчості»? Відповідь, яку дає І. Франко-науковець, закорінена в когнітивно-комунікативній площині: «...Кошти продукції сугестування на сих трьох шляхах неоднакові. Поет для dokonання сугестії мусить розворушити цілу свою духову істоту, зворушити своє чуття, напружити уяву, одним словом, мусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз, репродуктивно, *в своїй душі* пережити все те, що хоче вилити в поетичнім творі, пережити якнайповніше і найінтенсивніше, щоби пережите могло вилитися в слова, якнайбільше відповідні дійсному переживанню...» (Там само: 45–46). Оскільки це положення передує розгляду «загальнопсихологічних основ, які мають рішучий вплив на процес поетичної творчості» (Там само: 54), маємо всі підстави говорити про Франкове осмислення не лише системного значення слова, його «відповідності реальній мовній дійсності» (Франко, 1966: 10–16). У наведеній аргументації спостерігаємо також механізм виникнення й значення психолінгвістичного (психологічно реального) – коли слова мають укластися в форму, «яка би не тільки не затемнювала яркості того безпосереднього переживання, але ще й в додатку... будила в душі читача певні суголосні тони як часті якоїсь ширшої мелодії, збуджувала би в ній певні тривкі вібрації...» (Франко 1981, Т. 31: 46). Сучасна когнітивна лінгвістика визначає психолінгвістичне значення слова як той обсяг семантичних компонентів, який актуалізує слово у свідомості носіїв мови в єдності всіх семантичних ознак – більше чи менше яскравих, ядерних чи периферійних.

Психолінгвістичне чуття І. Франка, оперте на «здобутки новішої психології на полі естетики» (Там само: 54), підказувало, що окремі слова, які «уложилися у форму» (себто – лексикографічну дефініцію), можуть підносити «переживання понад рівень буденної дійсності», надавати йому «якесь вище, символічне значення», бути «рівночасно частиною, відгуком чогось давно пережитого і

похороненого в пам'яті» (Там само: 46). Такі сугестивно значущі слова як носії сугестії (впливу) поета здатні «зворушити так само внутрішню істоту читача, вводячи в неї нове зерно життєвого досвіду, нове *пережиття* (підкреслення І. Франка) і рівночасно зціплюючи те нове з тим запасом виображень та досвідів, які є активні або які дримають в душі читачевій. Сказавши коротко: поет розширює зміст нашого внутрішнього «я», зворушуючи його до більшої або меншої глибини» (Там само: 46).

З огляду на те, що найчастіше репрезентантом концепту в мові вважають слово (Вежбицькая, 1997: 77–79; Арутюнова, 1999: 543–640), то за іменем, набутим концептом, постають такі багатовимірні утворення, які, за спостереженнями І. Франка, не лише мисляться, але й переживаються. Невипадково сучасні когнітивісти вважають концептом «інформацію, що переживається», «квант пережитого знання» (Карасик, 2004: 128, 361). Розширюючи зміст нашого внутрішнього «я», ці одиниці колективного знання виступають результатом пізнавальної діяльності народу і концентрують у собі комплексну, енциклопедичну інформацію про об'єкт, або, за І. Франком, «запас виображень та досвідів». Такі ментальні утворення, що зберігають у пам'яті людини значущі усвідомлювані фрагменти досвіду, когнітивна лінгвістика кваліфікує як *концепти*.

Якщо до змісту думки, а значить – і до змісту концепту як ментального утворення можна наблизитись через слова, то механізм цього наближення простежуємо у виразно лінгвокогнітивістських Франкових міркуваннях: «Нам усім, і письменним, і неписьменним *годиться знати нашу бувальщину, знати те, що думали, як боролися і як дивилися на світ наші прадіди* [підкреслення наше. – Я. Я.]. *Годиться нам знати й те, що ми не вчорашні, що наше слово було колись у честі й повазі і служило для виявлювання високих думок, мудрих законів і щирого чуття*». У наведеному зверненні І. Франка до своїх сучасників, яке опирається на етично-когнітивний імператив «годиться знати...», сконденсовано низку ключових понять (переважно імпліцитних) новітньої міждисциплінарної науки – когнітивної лінгвістики.

По-перше, поняття *мовної картини світу і архетипної семантики* («як дивилися на світ наші прадіди» через «наше слово»): по-друге, якщо реалізувати цей імператив, то можна простежити закономірності формування *національного менталітету*, що проявляється передусім у характері, способі мислення і способі поведінки («*що думали, як боролися <...> наші прадіди*»), через історичний розвиток національної концептосфери, зафіксованої в семантичному просторі «нашого слова», простежити зміни у світогляді й аксіології українства («*ми не вчорашні*», «*наше слово було колись у честі й повазі*»), тобто певною мірою здійснити *концептуальний аналіз* попри різні тлумачення цього поняття; по-третє, у наведеному контексті окреслено контури будови слова-концепту, зокрема його поняттєвого й аксіологічного (ціннісного) компонентів («*наше слово служило до виявлювання високих думок, мудрих законів і щирого глибокого чуття*»); нарешті, тричі повторене у звертанні ключове слово *знати* засвідчує, що джерелом формування *національної когнітивної картини світу* є знання про «*нашу бувальщину*», про національне буття, сформоване у свідомості народу. Такі науково синтезувальні погляди І. Франка створили в українському мовознавстві підґрунтя для становлення та розвитку когнітивної лінгвістики (від англ. *cognition* – знання, пізнання, пізнавальна здатність), у якій функціонування мови розглядається як різновид когнітивної (пізнавальної)

діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Індивідуальний ідеологічно-культурний досвід носіїв мови генерує еластичність, нестійкість і рухомість концептів. Зміна змісту концептів викликає відповідні зміни і в концептосфері (концептосистемі) як упорядкованій сукупності концептів народу. До того ж наголосимо на закономірності: чим багатша культура народу, його історичний і пізнавальний досвід, тим багатша його концептосфера.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Порівняння тогочасної української та унікальної Франкової концептосфери засвідчує певний когнітивний парадокс, оскільки потужним розмахом інтелектуальної діяльності мислитель створив таку концептосферу, опосередковану авторською мовною картиною світу, яка незмірно більша і кардинально інша (культурно, ментально, вербально), ніж тогочасна національна українська концептосфера. Франкова концептосистема випрозорила ті когнітивні прогалини у різних сферах знань, зокрема політичній, які ще не були концептуалізовані свідомістю бездержавного українського народу, якщо концептуалізацію трактувати як осмислення нової інформації, що веде до утворення у свідомості концептів (Болдырев, 2004: 33–34). Велетенський внесок, який зробив науковець-новатор «... на труднім і невдячнім шляху національної мислі» (Маланюк, 1962: 122), – це, за оцінкою С. Маланюка, «інтелектуальний подвиг Франка» (Там само: 122).

Ідеї атропоцентричної лінгвістики, що в осмисленні вченого-енциклопедиста мали виразну націософську спрямованість, оприявнюють нові грані І. Франка-термінознавця і термінотворця. У зв'язку з цим подальше дослідження антропологічного термінознавства вбачаємо в поглибленні уваги до Франкової лінгвокогнітологічної парадигми, зокрема його внеску у становлення української лінгвополітології, психолінгвістики, теорії комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян, Ю.Д. (1995). Образ человека по данным языка: Попытка системного описания. *Вопросы языкознания*, 1, 37–67.
2. Арутюнова, Н.Д. (1999). *Язык и мир человека*. (2-е изд., испр.). Москва: Язык русской культуры.
3. Бацевич, Ф.С. (1977). Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації (на матеріалі аномальних висловлень). *Мовознавство*, 6, 30–36.
4. Болдырев, Н.Н. (2004). Концептуальное пространство когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*, 1, 18–36.
5. Бурячок, А.А. (Ред.) (1996–2000). *Словник синонімів української мови* (Т. 1–2). Київ: Наукова думка.
6. Бусел, В.Т. (Ред.) (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь.
7. Вежбицкая, А (1997). *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари.
8. Гринчишин, Д. (1994–2010). Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. (Вип. 1–15). Львів.
9. Гумбольдт В. фон (1985). *Язык и философия культуры*. Москва: Прогресс.
10. Гумбольдт В. фон (1984). Характер языков. В Гумбольдт В. фон (Ред.) (1984). *Избранные труды по языкознанию*. Москва: Прогресс.
11. Грещук, В. (1998). Поетична творчість Івана Франка і розвиток лексики української літературної мови кінця XX – початку ХХ ст. *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції* (с. 686–690). Львів: Світ.

12. Грещук, В. (2009). *Студії з українського мовознавства: Вибрані праці*. Р. Бачкур (упор.) Івано-Франківськ: Місто.
13. Жайворонок, В.В. (2004). Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*, 5–6, 23–35.
14. Ильин, И.А. (1993). Путь духовного обновления. В Алексеева, П.В. & Кураев, В.И. (Ред.) (1993). *Путь к очевидности*. Москва: Республика.
15. Іващенко, В. (2006). *Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології)*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
16. Карасик, В.И. & Стернин, И.А. (2004). “Антология концептов” как попытка создания лингвокогнитологической энциклопедии. *Лингвоконцептология* (Вып. 1) (с. 33–39). Воронеж.
17. Кочерган, М.П. (2003). Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*, 5, 24–29.
18. Кочерган, М.П., Космеда, Т. (2007). Комунікативна компетенція Івана Франка. *Мовознавство*, 4–5, 104–107.
19. Кубрякова, Е.С. (2004). Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*, 1, 6–7.
20. Кубрякова, Е.С. (Ред.) (1997). *Краткий словарь когнитивных терминов*. Москва: МГЦ.
21. Кубрякова, Е.С. (Ред.) (1988). *Человеческий фактор в языке*. Москва.
22. Маланюк, С. (1962). *Книга спостережень. Проза*. Торонто: Вид-во “Гомін України”.
23. Попова, З.Д. & Стернин, И.А. (2007). *Когнитивная лингвистика*. Москва: Восток-Запад.
24. Постовалова, В.И. (1988). Картина мира в жизнедеятельности человека. У Серебrenников, Б.А., Кубрякова, Е.С., Постовалова, В.И. и др. (1988). *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*. Москва: Наука.
25. *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* (1994–2010) (Вип. 1–15). Львів.
26. Слухай, Н.В. (2002). Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. праць*, 7, 462–470.
27. Степанов, О.М. (Ред.) (2006). *Психологічна енциклопедія*. Київ: Академвидав.
28. Степанов, Ю.С. (1997). *Константы. Словарь Русской культуры. Опыт исследования*. Москва: Языки русской культуры.
29. Ткаченко, О. (2006). *Мова і національна ментальність: (Спроба сучасного синтезу)*. Київ: Грамота.
30. Франко, З. (2003). *Статті, спогади, матеріали*. Львів
31. Франко, І. (1976). “Якби ти знав, як много важить слово...”. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 3, с. 172–173). Київ: Наукова думка.
32. Франко, І. (1980). Говоримо на вовка – скажімо і за вовка. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 28, с. 167–175). Київ: Наукова думка.
33. Франко, І. (1981). Із секретів поетичної творчості. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 31, с. 45–119). Київ: Наукова думка.
34. Франко, І. (1982). Літературна мова і діалекти. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 37, с. 205–21). Київ: Наукова думка
35. Франко, І. (1982). Михайло П[етрович] Старицький. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 33, с. 230–277). Київ: Наукова думка.
36. Франко, І. (1986). Наука і її взаємини з працюючими класами. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 45, с. 24–40). Київ: Наукова думка.
37. Франко, І. (1986). Поза межами можливого. У Франко, І. (1976–1986). *Зібрання творів: У 50 т.* (Т. 45, с. 276–285). Київ: Наукова думка.
38. Франко, І. (2001). Не пора, не пора, не пора. У Франко, І. (2001). *Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т.* (Упоряд. З.Т. Франко, М.Р. Василенко) (с. 23). Львів: Каменяр.

39. Хобзей, Н., Сімович, К., Ястремська, Т. & Дидик-Меуш, Т. (2012) (Вид. 2-е, доповн. і випр.). *Лексикон львівський: поважно і на жарт. (Серія “Діалектологічна скриня”)*. Львів: Інститут українізнавства ім. І. Крип’якевича НАН України
40. Sławski, F. (1964). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. (Т 2). Kraków

Yaroslav Yaremko

IVAN FRANKO AS A FOUNDER OF UKRAINIAN COGNITIVE LINGUISTICS

The article represents linguistic innovative ideas of Ivan Franko – terminologist and term inventor, his natiosophical regard of a scientific language. Franko’s multidimensional characteristic of a term by means of triple model ‘culture – consciousness – utterance’ formed in the Ukrainian linguistics methodological basis for anthropological terminology and particularly interdisciplinary sciences (cognitive linguistics, psycholinguistics, theory of communication, linguopolitology). By and large, they formed linguocognitive paradigm. The study highlights the influence of the thinker-encyclopedist on the establishment of the Ukrainian cognitive linguistics.

Key words: Ivan Franko, linguistic innovative ideas, term, anthropological terminology, Ukrainian cognitive linguistics.

REFERENCES

1. Apresian, Yu.D. (1995). *Obraz chelovieka po dannym yazyka: Popytka sistiemnogo opisaniya. Voprosy yazykoznavniya*, 1, 37–67 (in Russ.).
2. Arutiunova, N.D. (1999). *Yazyk i mir chelovieka. 2-e izd., ispr.* Moscow: Yazyk russkoi kultury (in Russ.).
3. Batsevych, F.S. (1977). *Kognityvne i lingvalne v procesakh verbalixatsiyi. Movoznavstvo*, 6, 30–31 (in Ukr.).
4. Boldyriev, N.N. (2004). *Kontseptualnoye prostranstvo kognitivnoi lingvistiki. Voprosy kognitivnoi lingvistiki*, 1, 18–36 (in Russ.).
5. Buriachok, A.A. (Ed.) (1996–2000). *Slovyk synonimiv ukrainskoi movy* (Т.1–2). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
6. Busel, V.T. (Ed.) (2001). *Velyky tлумachny slovyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy*. Kyiv; Irpin (in Ukr.).
7. Franko, I. (1986). *Poza mezhamy mozhlyvigo* In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: In 50 t.* (V. 45, pp. 276–285). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
8. Franko, I. (1982). *Literaturna mova i dialekty* In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: In 50 t.* (V. 37, pp. 205–210). Kyiv: Naukova dumka (In Ukr.).
9. Franko, I. (1982). *Mykhailo P[etrovych] Starytsky*. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: In 50 t.* (V. 33, pp. 230–277). Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).
10. Franko, Z. (2003). *Statti, spogady, materialy*. Lviv (in Ukr.).
11. Franko, I. (1976). “*Yakby tu znay, yak mnogo vazhyt slovo...*”. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: In 50 t.* (V. 3, pp. 172–173). Kyiv: Naukova dumka (In Ukr.).
12. Franko, I. (1980). *Hovorymo na vovka – skazhimo I za vovka*. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: In 50 t.* (V. 28, pp. 167–175). Kyiv: Naukova dumka (In Ukr.).
13. Franko, I. (1981). *Iz sekretiv poetychnoyi tvorchosti*. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: In 50 t.* (V. 31, pp. 167–175). Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).
14. Franko, I. (1986). *Nauka i yiyi vzayemny z pratsiuyuchymy kliasamy*. In Franko, I. (1976–1986). *Zibrannia tvoriv: In 50 t.* (V. 45, pp. 24–40). Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).
15. Franko, I. (2001). *Ne pora, ne pora, ne pora*. In Franko, I. (2001). *Mozaika: Iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibr. tv. u 50 t.* (Compillers Z.T. Franko, M.R. Vasylenko) (p. 23). Lviv: Kameniar. (in Ukr.).

16. Greshchuk, V. (1998). Poetychna tvorchist Ivana Franka i rozvytok leksyky ukrayinskoyi literaturnoyi movy kintsia XX – pochatku XX st. *Ivan Franko – pysmennyk, myslitel, hromadianyn: Materialy Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi*. (pp. 686–690). Lviv: Svit (in Ukr.).
17. Greshchuk, V. (2009). *Studii z ukrayinskogo movoznavstva: Vybrani pratsi*. R. Bachkur (Ed.). Ivano-Frankivsk: Misto (in Ukr.).
18. Hrynchyshyn, D. (Ed.) (1994–2010). *Slovyk ukrayinskoyi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.* (Issues 1–15). Lviv (in Ukr.).
19. Humboldt, W. (1985). *Yazyk i filosofiya kultury*. Moscow (in Russ.).
20. Humboldt, W. von (1984). Kharakter Yazykov. In Wilhelm von Humboldt (Ed) (1984). *Izbrannyye Trudy po yazykoznaniiyu*. Moscow: Progress (in Russ.).
21. Ilyin, I.A. (1993). Put dukhovnoho obnovlieniya. In P.V. Alieksieyeva, V.I. Kurayev (Ed.) (1993). *Put k ochevidnosti*. Moscow: Riespublika (in Russ.).
22. Ivashchenko, V. (2006). *Kontseptualna representatsiya fragmentiv znannia v naukovomystetskiy kartyni svitu (na materialy ukrayinskoyi mystetstvoznachoyi terminologiyi)*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Burago (in Ukr.).
23. Karasik, V.I. & Sternin, I.A. (2004). “Antologiya kontseptov” kak popytka sozdaniya lingvokognitologicheskoi entsyklopedii. *Lingvokontseptologiya*, Issue 1, 33–39. Voronezh (in Russ.).
24. Khobzei, N., Simovych, K., Yastremska, T. & Dydyk-Meush, T. (2012) (2nd edition). *Leksykon lvivsky: povazhno I na zhart*. Lviv: Institute of Ukraine Studies Named after I. Krypakevych of NAS in Ukraine (in Ukr.).
25. Kocherhan, M.P. & Kosmeda, T. (2007). Komunikatyvna kompetentsiya Ivana Fanka. *Movoznavstvo*, 4–5, 104–107 (in Ukr.).
26. Kocherhan, M.P. (2003). Movoznavstvo na suchasnomu etapi. *Dyvoslovo*, 5, 24–29 (in Ukr.).
27. Kubriakova, Ye.S. (2004). Ob ustanovkakh kognitivnoi nauki i aktualnykh problemakh kognitivnoi lingvistiki. *Voprysy kognitivnoi lingvistiki*, 1, 6–7 (in Russ.).
28. Kubriakova, Ye.S. (Ed.) (1988). *Chieloviecheskiy factor v yazykie*. Moscow (in Russ.).
29. Kubriakova, Ye.S. (Ed.) (1997). *Kratkiy slovar kognitivnykh terminov*. Moscow: MGTS (in Ukr.).
30. Malaniuk, Ye. (1962). *Knyha sposterezhen. Proza*. Toronto: Vydavnytstvo “Homin Ukrayiny” (in Ukr.).
31. Popova, Z.D. & Stiernin, I.A. (2007). *Kognitivnaya lingvistika*. Moscow: Vostok-Zapad (in Russ.).
32. Postovalova, V.I. (1988). Kartina mira v zhyzniedieyatielnosti chielovieka. In B.A. Sieriebriennikov, Ye.S. Kubriakova, V.I. Postovalova et al. (1988). *Rol chieloviecheskogo faktora v yazyke. Yazyk i kartina mira*. Moscow: Nauka.
33. Sławski F. (1964). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. (V. 2). Kraków (in Pl.).
34. *Slovyk ukrayinskoyi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.* (1994–2010). (Issues 1–15). Lviv (in Ukr.).
35. Slukhai, N.V. (2002). Suchasni lingvistychni teiryi kontseptu yak movno-kulturnogo fenomenu. *Movni i kontseptualni kartyny svitu. Zbirnyk naukovykh prats*, 7, 462–470 (in Ukr.).
36. Stepanov, O.M. (Ed.) (2006). *Psykhologichna entsyklopediya*. Kyiv: Akademvydav (in Ukr.).
37. Stepanov, Yu.S. (1997). *Konstanty. Slovar russkoi kultury. Opyt issledovaniya*. Moscow: Yazyki russkoi kultury (in Russ.).
38. Tkachenko, O. (2006). *Mova i natsionalna mentalnist: (Sproba suchasnogo syntezy)*. Kyiv: Hramota (in Ukr.).
39. Viezhbitskaya, A. (1997). *Yazyk. Kultura. Poznaniye*. Moskva: Russkiye slovari (in Russ.).
40. Zhaivoronok, V.V. (2004). Etnolingvistyka v koli sumizhnykh nauk. *Movoznavstvo*, 5–6, 23–35 (in Ukr.).